

ARHETIPURI DE ESENȚĂ *TRANSCENDENTĂ* ÎN FILOSOFIA LUI LUCIAN BLAGA ȘI MIRCEA ELIADE

Diana MOGA

Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Istorie și Filosofie,
Departamentul Filosofie și Antropologie

Rezumat. Prin intermediul reactualizării arhetipurilor transcendente, Lucian Blaga și Mircea Eliade încearcă să readucă conștiința umană, permanent confruntată de o sete de cunoaștere și egocentrism, la regenerarea valorilor etico-morale care vor constitui o condiție primordială a existenței. Astfel, ambii filosofi valorifică „imaginile primordiale” circumscrise imaginarului colectiv care generează filiații ontofilosofice, susținând impresia de „revenire” spirituală a umanității. Arhetipurile transcendente ale lui Blaga și Eliade oferă deschiderea către toleranță, echilibru social și accesul la universalitate.

Cuvintele-cheie: arhetip, sacru, profan, Marele Anonim, cenzură transcendentă, imaginar colectiv.

Arhetipul este în conexiune cu modurile de existență, relaționare și comportament ale omului. El are consistență specifică numai conotat cu aspecte culturale, valorice și transcendente. Transcendența devine un element structural și structurant al conștiinței, reactualizată prin intermediul arhetipurilor care angajează total ființa, proiectând experiența personală în impersonal. Perspectiva psihologiei, de unde provine termenul de arhetip, relevă interesul cercetării noastre din optica interiorizării lumii și concordanța acesteia cu sondarea angoaselor sau în descoperirea senzațiilor ce sunt stratificate, ascunse, nebănuite de către om și care și-a deschis accesul de comunicare lăuntrică prin imaginarul simbolic. O trăsătură dominantă a imaginarului transcendent e cea de armonizare și echilibrare a

existenței umane. În cercetarea noastră ne propunem să depistăm principalele imagini transcendente-nucleu de esență arhetipală și analizarea lor în contextul filosofiei lui Blaga și Eliade. Manifestările ethosului de esență transcendentă, condensate în simboluri cu valoare existențială, devin mai relevante în circumstanțe istorice/culturale cruciale, fapt ce dezvăluie valoarea lor primordială. Arhetipologia lui Blaga și Eliade se pliază în investigarea unei imagini de ansamblu a omului arhaic cât și universal. Afinitatea structurală dintre cei doi filosofi este reliefată de viziunea asupra lumii, de temele de reflecție, de deschiderea omului către transcendență, creație, echilibru existențial. Atât Blaga cât și Eliade nu sunt preocupați de nume sau de forme, ci de idei. La Blaga, Marele Anonim este un principiu metafizic suprem, nenumit însă Dumnezeu, pentru a nu induce confuzia cu noțiunea strict delimitată teologic și dogmatic, autorul preferând o denumire simbolică: „Să-l denumim simplu și cumsecade: Marele Anonim”[1,p.449]. Filosoful Anton Dumitriu însă îi atribuie următoarele caracteristici Marelui Anonim: „Marele Anonim a lui Blaga este un baci mioritic ce cântă din caval unor oi ce pasc doar iarba indicată de Cenzura transcendentă”[2,p.235-236]. În *Cenzura transcendentă*, Lucian Blaga afirmă: „Din motive care țin de domeniul echilibrului existențial, Marele Anonim se apără pe sine și toate misterele derivând din el, de aspirațiile oricărei cunoașteri individuale, creând între acestea și misterele existențiale o rețea de factori izolatori. Rețeaua izolatoare pusă – între misterele existențiale și cunoașterea individuală – se manifestă în forma specială a unei „cenzuri”. De vreme ce cenzura aceasta își are centrul izolator dincolo de orizontul nostru crono-spațial, o numim „cenzură transcendentă”. Prin ea (...) se refuză cunoașterii individuale orice cuprindere pozitiv-adevătată a misterelor existențiale”[3,p.451]. Misterul nu poate fi revelat total, nu din cauza neputinței subiectului cunoscător, ci fiindcă misterul nu se lasă revelat. Marele Anonim își apără misterele existenței. Influența sa nu este un efort discontinuu, ci permanent. Se aplică asupra întregii cunoașteri, în chip structural, în toate articulațiile ei și chiar preventiv, încât să nu se poată revela nimic. Nu există o cunoaștere totală, după cum nu există o revelație totală. Cuvântul „revelație” nu are în filosofia lui Blaga semnificația

teologică ci reprezintă orice eventuală izbucnire sau arătare pură a unui mister existențial.

M.Eliade, însă, se concentrează asupra ipotezelor sale referitoare la simbolism datorită cărora speră să afle modalitățile prin care conștiința umană se eliberează de suferința cauzată de existența profană. În lucrarea *Cosmologie și alchimie babiloniană*, el precizează că într-o anumită zonă cerească, între zeul care o reprezintă — există relații magice, de „corespondență” și „influență”. Eliade, referindu-se la funcția unificatoare a simbolismului religios, atrage atenția asupra logicii simbolurilor, care implică multivalența acestora, capacitatea lor de a revela în simultaneitate o multitudine de sensuri: „toate lucrurile participă la arhetipuri, toate au anumite virtuți, magice prin ele însele sau prin participare. E destul ca un obiect neînsuflețit să aibă o anumită formă sau o anumită culoare — ca el să se trezească deodată cu nenumărate latențe, cu virtuți magice”[4,p.64]. Pentru omul arhaic, structurile arhetipale se petreceau firesc, armonizând fiecare existență cu ritmurile cosmice. În corelație cu această perspectivă este și viziunea filosofului român Vasile Tonoiu care definește „ontologia arhaică” ca „o viziune asupra lumii și a omului, care se constituie și se exprimă în și prin modalități proprii – mit, imagine și simbol, rit... –, creații spirituale și practic-spirituale care codifică și semnifică, în felul lor, marile tipuri de situații socio-umane și existențiale” [5,p.202].

Mircea Eliade și Lucian Blaga analizează deseori arhetipurile și simbolurile în conexiune cu altele opuse ca sens, dar elementele carora intră în relații riguros coerente, argumentând dificultatea unei delimitări clare. Prin configurația sa, Eliade demonstrează că sacrul este etimologic construit prin negația unui termen preexistent care este profanul, dar această negație nu presupune eliminarea unui termen din acest cuplu metafizic, ci doar o organizare după un principiu centrifug, opus unui principiu centripet. Analizând, în special, lucrările publicate de Mircea Eliade, profesorul religiilor Thomas Altizer observă faptul că simbolismul paradoxal al coincidenței contrariilor pare să fie cel mai apropiat de sufletul lui Eliade [6,p.81-104]. Omul aspiră spre reintegrarea sa în Unitatea primordială: „Orice act religios, oricât ar fi de „primitiv” (ritual,

adorare, liturghie etc.), este o încercare de refacere a unității cosmice și de reintegrare a omului, pentru că în orice act religios se realizează un paradox; se împlinește coincidența contrariilor. Primitivul care se închină unei pietre sau unui arbore realizează, chiar în acest întunecat act religios al său, o *coincidentia oppositorum*; pentru că piatra sau arborele, în conștiința lui, devine Tot, rămânând în același timp parte; este un lucru sacru, rămânând, în același timp, un obiect oarecare în cosmos”[7,62-63]. M.Eliade subliniază faptul că prin această modalitate a sacrului se realizează acea misterioasă „venire laolalta” [8,p.70], despre care scria în *Oceanografie*. Pe tot parcursul activității sale, Eliade a căutat semnele autolimitării sacrului în profan în toate implicațiile umane. Sacrul și profanul exprimă conexiunea proxemică cu raportul bine și rău. Deosebirea dintre om și aprecierea condiției sale se manifestă nu numai în judecățile lor de valoare ci și în deosebirea dintre lucrurile bune pe care ei le consideră demne de urmărit, în ierarhia pe care o stabilesc între valorile de către toți recunoscute, ierarhie în privința căreia ei sunt deacord sau dezacord. Conform acestei interpretări, „omul face binele numai grație divinității, în vreme ce răul este consecința libertății lui greșit folosite”[9,p.75]. Nietzsche numește oamenii modernității în termenii de „spirite libere” care sunt „nivelatoare, sclavi elocvenți, scribi conșopșiți în serviciul gustului democratic și a ideilor sale „moderne”, (...) dar care nu sunt liberi, (...) oameni ridicoli de superficialitate, îndeosebi în tendința prin care se reușește din plin așezarea adevărului de-a-ndoaselea!” [10,p.24]. Pentru Eliade *homo religiosus* este însetat de semnificații, de adevăr, care i se prezintă sub haina sacrului sau a valorilor existențiale fundamentale. Pentru Nietzsche „de la început credința înseamnă jertfire: jertfirea întregii libertății, a orgoliului, a spiritului”[10,p.26]. Conform perspectivei religioase, libertatea omului presupune o sursă posibilă a răului și a păcatului. Nietzsche la fel considera: „dincolo de bine și de rău ca o formulă primejdioasă prin care ne punem cel puțin la adăpost de confuzii”[10,p.24]. Prezența categoriilor contrare implică universalitate. Din perspectiva lui Mircea Eliade, ele se prezintă nu doar în gândirea europeană, ci și în gândirea occidentală. Astfel suntem motivați să exemplificăm similaritățile între raporturile de opoziție, abordând conceptele

fundamentale din filosofia și cultura chineză, si anume, cuplul Yin (elementul întunecat) și Yang (elementul luminos). Doctorul și sculptorul Ioan Ladea, în cartea sa *Yin si Yan. Modelul Lumii. Fragmente din Prolegomene la o acupunctura traditională*, abordând raportul Yin-Yang, confirmă că „pentru a nu altera convingerea că diferențele sunt concurente, înțelepții Chinei antice au considerat că Yin și Yang-ul se luptă între ele, ceea ce îngăduie traducerea, dar nu ca contestații categorice. Aceasta se petrece în condiții patologice, dar și patologicul este o parte a naturii, (...) plenitudinea uneia dintre cele două stări se rezolvă prin trecerea în starea adversă care poate ilustra pentru un occidental noțiunea de paradox”[11,p.32-33]. La rândul său, Rudolf Otto, pentru început plasează sacrul în perspectiva opoziției dintre rațional și irațional. Aspectele de ordinul raționalității își găsesc legitimitatea numai prin raportarea la acel suport de factură irațională, incapabil de a fi surprins în concept. În formulele creștine, nici eliberarea de vină și păcat „nu ar putea fi înfăptuită fără contribuția iraționalului”[12,p.49].

Simbologia contrariilor la Blaga nu se suprapune ci, din contra, crează confruntări între două tendințe contrare: pe de o parte aspirațiile omului de a revela misterul și măsurile de apărare luate de Marele Anonim în vederea salvării centralismului existențial”[13,p.436]. Sintaxa arhetipală a sacrului-profanului, Marele Anonim-cenzurii transcendente, sunt varietății ale aceleiași tipologii – a unui principiu primordial. Acestea se caracterizează prin prezența unui logos organizator. Arhetipurile transcendente ale lui Blaga și Eliade nu permit amplificări nelimitate, ci în limita unei toleranțe care garantează coerența întregului univers. Depășirea acestei limite ar rezulta cu un haos existențial. În sens general, lumea contemporană suferă de o degradare a arhetipurilor, scenariilor spirituale. Este evident că epoca modernă, pozitivistă și logocentrică, mai este dominată de configurații arhetipale transcendente, doar ca omul actual explorează tot mai mult imaginarul anarhetipic, care implică structuri neintegrate într-un sens unic și coerent. Din perspectiva lui Mircea Eliade, la fel ca din cea a lui Carl Gustav Jung, conținuturile inconștientului, fiind rezultatul trăirilor legate de aspecte existențiale ale strămoșului omului modern, adică ale lui *homo*

religiosus, acestea fac referire la aspecte religioase sau integrează imagini primordiale în mod simbolic. Omul areligios în totalitate, „în stare pură”, este foarte greu de găsit în realitate, chiar și în cele mai desacralizate societăți. Sacrul este, prin excelență, o piedică în calea libertății sale. Omul nu va deveni el însuși decât atunci când va fi în întregime demistificat, și nu va fi cu adevărat liber decât după ce va fi ucis pe ultimul zeu [14,p.116]. Omul modern refuză să admită dependența sa de puteri care sunt dincolo de controlul său, cum ar fi conținuturile inconștientului. Dar, deși omul dorește să se creadă stăpânul propriului suflet (stăpân pe sine), atâta timp cât nu își poate controla propriile emoții și stări emoționale sau conținuturile inconștientului, cu siguranță nu este propriul său stăpân, însă arhetipurile nu pot fi stăpânite pentru că ele sunt autonome [15,p.82-83].

Spre deosebire de M.Eliade, care va ilustra ulterior o viziune a rupturii ontologice prin desacralizarea lumii, L.Blaga va tinde constant să (re)instaurareze un univers armonios prin încercările umane de a descoperi Marele Anonim prin actele de cunoaștere și creație culturală. Re-sacralizarea lumii își revendică, astfel, o valoare ontologică, exprimând nostalgia ființei și aspirația de a restitui armonia și puritatea lumii. În consens, prezentăm teza lui Vasile Tonoiu care confirmă că „pentru omul religios revelația spațiului sacru are o valoare existențială”[5,p.336]. Confluentele la nivelul structurii imaginarului stau, potrivit lui Lucian Blaga, „la baza așa-zisului sentiment spațial specific al unei culturi sau al unui complex de creații spirituale, individuale ori colective” și „poate dobândi rolul de factor determinant pentru structura stilistică a acestora” [16,p.163]. Deschiderea celor doi filosofi români spre „ontologia arhaică” (tăinuind un model ființial original și o spiritualitate organică), are o valoare compensativă, suplinind criza realului și favorizând identificarea unor repere ontologice necesare pentru a institui un sens de a fi în lume a ființei. Astfel, arhetipalitatea celor doi filosofi români constituie fundamentul creației și condiției umane, cele două cupluri opuse: Marele Anonim-cenzura transcendentă, sacru-profan, componentele fiind, la rândul lor, în relație de interdependență, devenind, prin urmare, un model arhetipal universal. Opțiunea

blagiană și eliadiană, deși orientată spre revigorarea stratului arhaic al valorilor primare, revendică o valoare modernă, relevând, pe de o parte, „conștiința crizei moderne” a spiritualității și imaginarului religios, care decurge, așa cum susține Adrian Marino, „din recunoașterea caracterului său polisemantic, profund ambiguu” [17,p.97-98], iar, pe de altă parte, tentativa de a depăși „criza”, prin adoptarea, succesivă, a celor două atitudini complementare pe care le implică: „nostalgia” după modelele de gândire mitică și „revolta” împotriva structurilor anarhetipale care are drept scop de a exclude din schema inconștientului structurile arhetipale primordiale și instaurarea altora, compatibile cu necesitățile omului societății la un moment dat. Este inevitabilă crearea unor alte noi modele originale, ele fiind mascate după structura arhaică și rezultatele monitorizate de actorii sociali ai acestor scenarii care de multe ori sunt incompatibile cu sistemul valoric modern.

În concluzie, menționăm că arhetipurile exprimă continuitatea devenirii umanului în dublul sens: cel al contemporaneității omului cu datele esențiale ale structurii și devenirii colective în care există, dar și acel al actualizării structurilor simbolice, care îl preced. Omul modern refuză valorile referențiale care nu au semnificații în centrul construcției de sens. Recursul la valorile spirituale primordiale care au o altă semnificație și valoare decât cele utilitar-funcționale sunt cele mai comune modalități de „reactualizare” a construcțiilor arhetipale după proiecția umanistă a lui Lucian Blaga și Mircea Eliade.

Referințe:

1. Blaga L., Cenzura transcendentă (Trilogia cunoașterii - vol. II), Iași, ed. Humanitas, 1998.
2. Badescu I., Darie C., Dicționar de sociologie rurală. Concepte - Teme - Teorii, București, ed. Mica Valahie, 2011.
3. Blaga L., Trilogia cunoașterii, București, ed. Humanitas, 2013.
4. Eliade M., Cosmologie și alchimie babiloniană, Iași, ed. Moldova, 1991.
5. Tonoiu V., Ontologii arhaice în actualitate. București, ed. Științifică și Enciclopedică, 1989.

6. Thomas J. J. Altizer, *Mircea Eliade and the Dialectic of the Sacred*, The Westminster Press, Philadelphia, 1963.
7. Eliade M., *Mitul reintegrării*, București, ed. Vreamea, 1942.
8. Eliade M., *Oceanografie*, București, ed. Humanitas, 1991.
9. Corneliu M., Robert L., *Orozonul sacru*, Iași, ed. Polirom, 1998.
10. Nietzsche F., *Dincolo de bine și de rău*, București, ed. Humanitas, 2007.
11. Ladea I., *Yin și Yan. Modelul Lumii. Fragmente din Prolegomene la o acupunctură tradițională*, București, ed. Arhetip RS, 1996.
12. Otto R., *Sacrul*, Cluj-Napoca, ed. Dacia, 2002.
13. Blaga L., *Trilogia cosmologică: Diferențialele divine. Aspecte antropologice. Ființa istorică*, București, ed. Humanitas, 1997.
14. Eliade M., *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1995.
15. Jung C. G., M-L von Franz, *Approaching the unconscious*, în: *Man and his Symbols*, Anchor Press, London, 1964.
16. Blaga L., *Trilogia culturii*, București, ed. Humanitas, 2011.
17. Marino A., *Dintr-un dicționar de idei literare*. Ediție întocmită de Florina Ilis, Rodica Frențiu, Cluj-Napoca, ed. Argonaut, 2010.